

SERIA HISTORIAE DIOECESIS
QUINQUEECCLESIENSIS XVII.

**EGYHÁZI TÁRSADALOM
A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN
A 16. SZÁZADBAN**

Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pécsi Egyháztörténeti Intézet
7625 Pécs, Hunyadi J. u. 11.
www.pphf.hu

PHF
34

Jelen kötet a 2016. szeptember 15–16-án a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola által rendezett egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A kötetet szerkesztette:
VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

ISBN 978-615-5579-15-8

ISSN 1787-5161

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Dr. Kovács Gusztáv

Pécs, 2017

TARTALOM

VARGA Szabolcs	Előszó	7
C. TÓTH Norbert	A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?	11
ERDÉLYI Gabriella	Egyházi társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején	35
FEDELES Tamás	Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén (1516–1523)	51
NEMES Gábor	Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után	105
CSEPREGI Zoltán	A magyarországi reformáció első nemzedéke: családi háttér – tanulmányok – papszentelés	135
H. NÉMETH István	Felekezetváltás vagy együttélés. A szabad királyi városok katolikus egyházainak sorsa. Egy kutatási projekt első eredményei	157
KUZMA Dóra	A lutheri reformáció térhódításának néhány kérdése Besztercebánya példáján keresztül	175
MOLNÁR Dávid	A magyar egyházi közép- és felsőréteg itáliai egyetemjárása a 16. században	185
TÜSKÉS Anna	Magyarországi klerikusok a bécsi egyetemen a 16. században	211
SIPTÁR Dániel	Szerzetesség a 16. századi Magyarországon	233
F. ROMHÁNYI Beatrix	A középkori Magyar Királyság kolostorhálózatának sorsa az újkor hajnalán. A bencések és a ciszterciek példája	253
FAZEKAS István	Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században	271

KENYERES István	Konfliktus vagy konszenzus? A katolikus egyházi vagy sorsa a 16. századi Magyar Királyságban	293
MIKÓ Árpád	Főpapi kincstárak a 16. század második felében Magyarországon	319
KISS FARKAS Gábor	Irodalmi útkeresések a katolikus értelmiségben 1530 és 1580 között: négy pályafutás és tanulságai	331
GÁBOR Csilla	Katolikus–protestáns hitviták anyanyelven a 16. század derekán: témák, érvek, nyelvi kísérletek	373
KASZA Péter	Főpap történetírók a 16. században	393
TÓTH Gergely	A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig: a magyarországi reformáció a 16–18. századi történetírásban	409

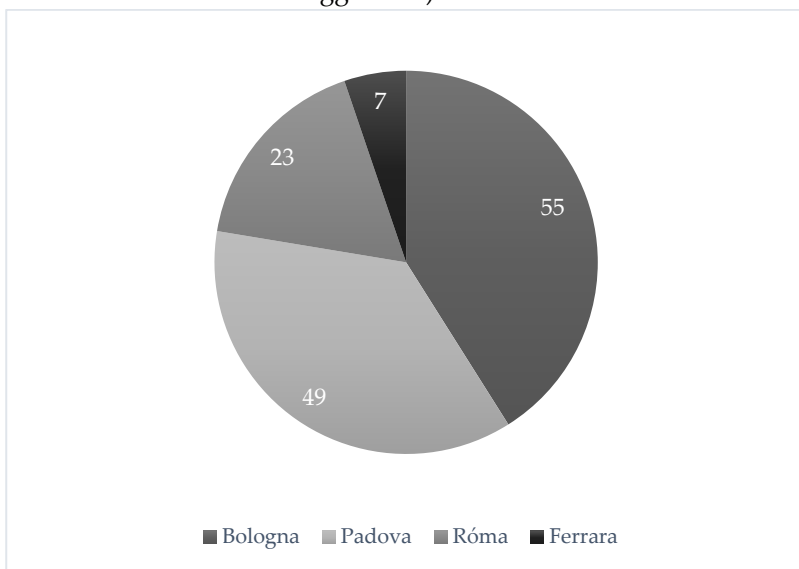
MOLNÁR DÁVID

A MAGYAR EGYHÁZI KÖZÉP- ÉS FELSŐRÉTEG ITÁLIAI EGYETEMJÁRÁSA A 16. SZÁZADBAN

A katolikus egyházi közép- és felsőréteg itáliai egyetemi tanulmányainak áttekintésekor a gyér adatok és az irodalom hiányossága miatt egyelőre – de talán nem minden tanulság nélkül – csak tendenciák felvázolására vállalkozhatunk. A tanulmány azokat a Magyar Királyság egykori teljes területéről származó, magukat *hungarusnak*, *pannoniusnak* vagy *transylvanusnak* nevező katolikus egyházi (papi, plébánosi, kanonoki, préposti, esperesi, püspöki, érseki, bíborosi) hivatal(oka)t birtokló személyeket gyűjti össze, akik a 16. században valahol Itáliában végezték egyetemi tanulmányaikat. Szerzetesrendek tagjait, vagy azon személyeket, akik az egyetem után valamelyik egyházi rendben folytatták további életüket, nem gyűjtöttem össze. Az eddigi kutatások praktikus okokból általában 1526-nál húzzák meg a vizsgálódások határait, mivel a török hódítás és a reformáció gyors térnyerése miatt a katolikus egyházi struktúrák és egész egyházmegyék szinte pár év alatt összeomlottak vagy legalábbis háttérbe szorulva teljesen átrendeződtek. A katolikusok között azonban a peregrinációs minták minimális módosulásokkal megmaradtak. Az egyházi pályán való karrierlehetőségek számának csökkenése és talán a korábban jól bevált Itáliába tartó tanulmányi utak megváltozása miatt a 16. század második felére az itáliai beiratkozások száma látványos hanyatlásnak indult, amely még úgy is feltűnő, hogy a trienti zsinat után a bolognai és római kollégiumok felvirágoztak. Ugyanakkor az itáliai egyetemlátogatások aránya a népszerűbb bécsi és krakkói egyetemekhez viszonyítva megtartotta a harmadik helyet 1526 után is, és a négy legnépszerűbb olasz egyetem még mindig Bologna, Padova, Róma és Ferrara maradt.¹

¹ Itt szeretnék köszönetet mondani hasznos segítségével Kelényi Borbálának. KÖBLÖS József: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. Budapest, 1994. 39.; KELÉNYI Borbála: *Students from the Medieval Hungarian Kingdom at Italian Universities: Initial Stage of Researches: Sources and Possibilities*. In: *Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848–1948)*. Eds. ANDRAȘ, Carmen – SIGMIREAN, Cornel. Gatineau, 2017. 49–56.; KRISTÓF Ilona: *Az egi kanonokok egyetemjárása (1385–1526)*. In: *Acta Academiae Agriensis, Nova*

(Az alábbi diagram százharmincnégy beiratkozást tüntet fel, ez azonban csupán százkilenc személyre vonatkozik, akik közül némelyek több itáliai egyetemen is tanultak. Az adatok közt átfedések is vannak, amelyek még e hiányos adatok mellett is torzítják az eredményeket. Némelyek több fakultásra is beiratkoztak ugyanazon az egyetemen, míg mások ugyanazt a fakultást több egyetemen végezték. A kérdéses egyetemplátogatásokat is felvettem a listára, akkor is, ha ugyanannál a személynél több kérdőjeles egyetemet is jelöl a szakirodalom. Lásd a függelék.)

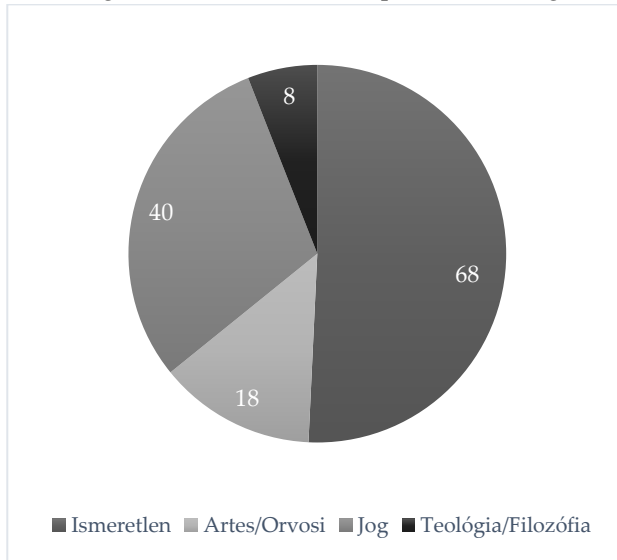
1. diagram: Egyetemek megoszlása a beiratkozások száma szerint

Mindemellett feltételezhetjük, hogy a listán szereplő egyházi tisztségviselőknél többen jártak az egy fő per év átlagnál olasz egyetemekre a 16. században, és azt is megkockáztathatjuk, hogy ha kevesebben is, de más itáliai városok egyetemeire is eljutottak a magyar diákok (legvalószínűbb, hogy Perugiába). De még így töredékesen is, ez alapján a több mint száz fős minta alapján felvázolhatók a főbb irányvonalak a katolikus egyházi réteg itáliai egyetemjárásával kapcsolatban. E diákok későbbi egyházi karrierje változatos képet mutat, a falusi plébánostól a bíborosig terjed, de átlagban leginkább kanonokok képviseltetik magukat.

Series Tom. XLIV. Sectio Historiae. Eger, 2017. 440–441.; KÖRMENDY Kinga: *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183–1543*. Budapest, 2007. 221.

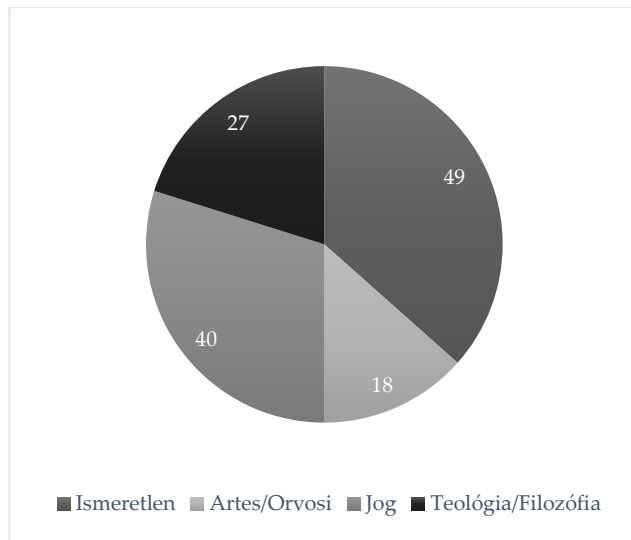
Az egy évszázadnyi mintánk jól összevág a korábbi kutatások megállapításaival is, miszerint – a fennmaradt források tükrében – a vizsgált személyek körülbelül harminc százaléka szerzett doktori fokozatot, míg – habár egyelőre nem dokumentálható – az alacsonyabb *baccalaureus* vagy *magister* fokozattal ez az arányszám tovább növekszik.²

Ha mind a négy egyetem beiratkozásait szakok szerint egyszerre nézzük, akkor sem kapunk meglepő eredményt: a legtöbben jogi stúdiumokat végeztek, amelyet az *artes* fakultás, majd a teológia követ (2a. diagram). (Itt is torzít a diagram, mert nagyvonalúan a kérdőjeles, de valószínűsíthető fakultásokat is jelzi, hiszen néhányan több szakon is tanulhattak. Lásd a függelék.) Mivel az ismeretlen fakultások közül tizenkilenc valamelyik római kollégiumot jelent (lásd lejjebb), ezért a karok közti arányok kicsit módosíthatók a teológia javára, amelyik így megelőzi az *artes* fakultást. Ha minden adatot ismernénk, akkor is valószínűleg ez utóbbi sorrendet kapnánk (2b. diagram).

2a. diagram: Fakultások

² FEDELES Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs, 2005. 104, 109–110.; KRISTÓF: *i. m.* 444–445. KÖBLÖS: *i. m.* 43.

2b. diagram: Fakultások

Az utóbbi diagramon látható fakultások számbeli megoszlása pontosan leképezi a szakok általános népszerűségét, ami a tanárok jövedelmein is meglátászik. Vázlatosan összefoglalva a következő képet kapjuk a padovai egyetem fizetései alapján (1598–1599): a legmagasabb fizetéssel a civil jog fő professzori állása járt, amely hatszáz és ezerhatszáznyolcvan padovai aranyforint között volt. A kánonjogból ugyanez a pozíció már csak négyszázötven-hatszáz forintot jelentett, míg a büntetőjogász száztíz, a közjegyző pedig száz forintot keresett. Összehasonlításképpen – még ha az inflációt is figyelembe vesszük – a legfőbb elméleti orvosprofesszor négyszázkilencvenhat padovai aranyforintot, ugyanebben a pozícióban a természetfilozófia tanára (az adatok szerint ekkor épp a neves Pietro Pomponazzi) háromszázhetven forintot keresett. A teológiatanárok már sokkal kevesebbet kaptak: hatvan-száz forintot, a metafizika tanárok száz-százötven forintos fizetése valamivel nagyobb megbecsültséget jelez. Marco Musurónak, a görög nyelv tanárának száznegyven forintra, míg Raffaele Reggio retorika és filológia professzornak száz forintra kellett beérnie. Az asztronómia- és matematikatanár Bernardino Trinca már csak hetven forintot tudott felmutatni, míg a logikatanárok húsz-harmincöt forintot kaptak. A legkevesebb pénzzel – tizenöt forintra – a morálfilozófia professzorság járt.³

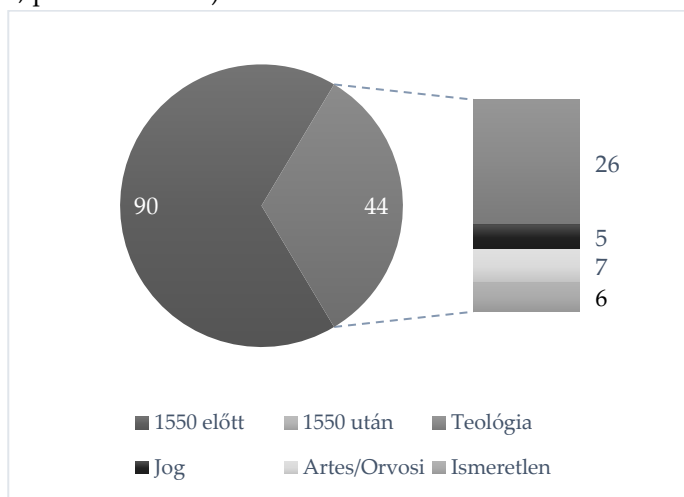
³ GRENDLER, Paul F.: *The universities of the Italian Renaissance*. Baltimore, 2004. 370, 452.

Érdemes megjegyezni, hogy a fenti diagram erősen csal a teológia javára, amelynek az az oka, hogy az 1500–1600 közötti egyenletesnek tűnő időparaméteren nem látszik az a hirtelen dinamikai torzulás, amely a trienti zsinat – és az ezt követő oktatáspolitikai átrendeződés – következménye. A zsinat 1562. szeptember 17-ei, 22. ülésének második kánonja elrendelte, hogy a székesegyházi kanonoknak rendelkeznie kell teológiai vagy kánonjogi doktorátussal. Míg korábban a világi papság közül – még ha hallgattak is teológiát – csak nagyon kevesen szereztek doktori fokozatot, addig Trient után a teológiai doktorátusok száma hirtelen meredeken megugrott, és az itáliai egyetemeken átlagban nyolcszor annyian doktoráltak le belőle 1575 és 1600 között, mint az 1400 és 1550 közötti százötven évben. A teológiai tanulmányok robbanásszerű növekedését jól példázza a pisai egyetem fokozatszerzéseinek száma: míg 1550 és 1559 között tizenketten doktoráltak le teológiából, addig 1590 és 1599 között százhetvenhatan. Habár megfigyelhető egy folyamatosan emelkedő tendencia az összes fakultáson kiadott doktorik számát illetően (1543 és 1599 között hétszer annyi doktorátust adtak ki), ez sem fedti a teológiai doktorok számának drámai emelkedését, amely 1543 és 1599 között százhetvenhatszorosára növekedett (egy darab fokozatszerzés helyett 176).⁴

A korabeli magyar helyzet is jól tükrözi ezeket a tendenciákat. Az adatok nagyjából huszonötszörös növekedést mutatnak a teológiára való beiratkozások számában az 1550 előtti illetve az 1550 utáni időszakban (4. diagram). Valójában az első dokumentálható teológiai hallgatónk a listán 1569-re datálható (Görög János), azonban a római *Collegium Germanicum*-ban is felfedezhetünk valakit már 1566-ban, Felnémeti Demetert, aki nagy valószínűséggel szintén teológiát hallgatott. Tehát ez a látványos eltolódás is a trienti zsinat utáni évtizedekre esik. Ráadásul a növekedés még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük azt a speciálisan magyar helyzetet is, amely a reformáció és az oszmán hódítás miatt állt elő, vagyis úgy növekedett meg ennyire a katolikus teológushallgatók száma, hogy arányaiban sokkal kevesebben iratkoztak be az itáliai egyetemekre. Míg 1550 előtt kilencven beiratkozásról tudunk (hetvenegy fő), amelyek közül csak egy volt teológia, addig 1550 után csupán negyvennégyről (harmincyolc fő), amelyek közül viszont – nagy valószínűséggel – huszonhat teológia szakot jelent (ez hatvankét százalékos

⁴ GRENDLER: *i. m.* 360–366, 445.

arány az 1550 előtti egy százalékhoz képest).⁵ Az alábbi diagramon feltüntetett fakultásokon belül még a következőket lehet elkülöníteni: az öt jogi tanulmány közül kettő biztosan kánonjogi, egy másik pedig mindkét jogra vonatkozik, míg a hét *artes* beiratkozás közül kettő orvosi és három filozófiai tanulmányokat jelent (az *artesen* belül sokszor külön feltüntetik, ha valaki „retorikát, poétikát” tanul).⁶

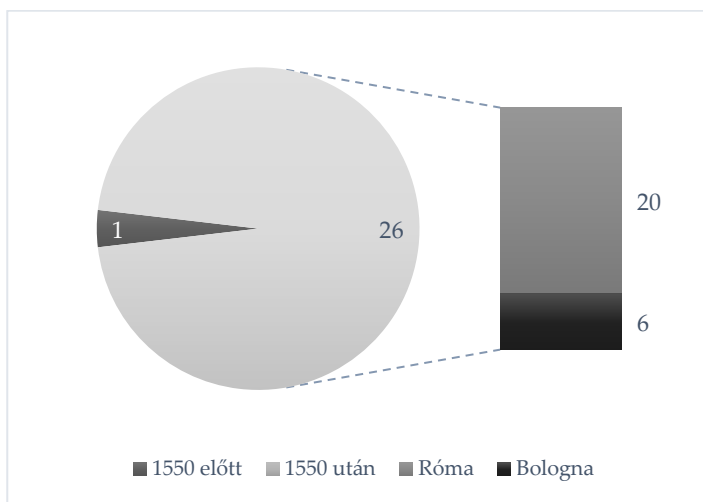
3. diagram: Egyetemi fakultások megoszlása

Az 1550 utáni teológiai tanulmányokra vonatkozó számítások is csupán valószínűséget jeleznek, ugyanis az alábbi diagramon a római tanulmányoknál csak egy alkalommal van a teológia fakultás feltüntetve. Mégis a maradék tizenkilenc személy is feltehetően (vagy legalábbis nagy valószínűséggel) ide járt, hiszen közülük hárman a *Collegium Germanicum*-ban és tizenhatan a *Collegium Germanico-Hungaricum*-ban tanultak. Ezek csak *artes* és teológia doktorátust adhattak ki, jogit és orvost nem.⁷ Márpedig az egyházi pálya szempontjából a jogi fokozattal számolhatunk leginkább, így ha meg is engedjük elméletileg, hogy egy-két diák az *artes* fakultáson végzett, még akkor is sokkal nagyobb arányú teológiai végzettséget kell feltételeznünk.

⁵ Draskovich György épp a határon van, 1549-ben Bolognába, aztán 1551-ben Padovába iratkozik be.

⁶ Természetesen átfedések itt is vannak. Van, aki teológiát és jogot is hallgat (Heresinczy Péter, Sztankováchky Gáspár, vagy Dvorničić Napuly, aki a teológiai tanulmányai mellett azért lektorált kánonjogból is). Zelniczey teológiát hallgatott és filozófiából (is?) doktorált, míg Nagy Marcell teológiát tanult, de végül orvostudományi doktorijáról értesülünk.

⁷ GRENDLER: *i. m.* 4.

4. diagram: Teológia tanulmányok megoszlása

Az adatok alapján a katolikus egyházi közép- és felsőrétegből a vizsgált időszakban a bolognai egyetemre iratkoztak be a legtöbben: beiratkozás ötvenöt fakultásra.⁸ Ugyanakkor a padovai negyvenkilenc beiratkozás ehhez képest nem sok különbséget mutat, így nyugodtan feltételezhetjük, hogy a két itáliai egyetemre nagyjából egyforma arányban iratkozhattak be a magyar diákok. És habár a bolognai egyetem fektette a legnagyobb hangsúlyt a humanista *artes* fakultásra, ami a magyar beiratkozások számán is jól látszik, a legkelendőbb szak mégis a jog és azon belül is a kánonjog maradt: a húsz emberből tizennégy fő kánonjogot, három személy civil- és kánonjogot és három személyről csak annyit tudunk, hogy valamilyen jogot hallgatott. Mégis meg kell jegyezni, hogy azon tanulóknál, ahol csak jogi tanulmány van jelezve, nagy valószínűséggel a kánonjogot is elvégezték, mert szinte minimális idő és energia befektetéssel megszerezhetnék a civiljog mellé kánonjogból is a doktori fokozatot. (Ez a fenti diagramon jelzett 1550 utáni évekre is vonatkozik.) Emiatt pedig – habár ez a tendencia a kánonjogi tanárok számá-

⁸ Bolognában a *Collegium Hungarico-Illyricum* 1557-es nyitása után biztos, hogy a függelékben feltüntetett hét főnél több egyházi személlyel számolhatunk. SÁRKÖZY, Peter: *Il ruolo dell'Università di Bologna e del Collegio Ungaro-Illyrico nella storia culturale ungherese*. In: *Annali del Collegio ungaro-illirico di Bologna: 1553–1764*. Bologna, 1988. XLIII–LXIII.

nak feltűnő visszaesésében is megmutatkozott – a kánonjogból szerzett fokozatok száma mégsem csökkent.⁹ Ez természetesen a többi itáliai egyetemre is éppúgy vonatkozott. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni Pietro Illicinót, aki ugyan sienai születésű, de jellegzetes – akár kalandosnak is mondható – értelmiségi karriert futott be Kelet-Európában. Miután 1547-ben megszerezte mindkét jogból a doktori fokozatát Padovában, egy rövid magyarországi tartózkodás után a krakkói egyetemen tanított jogot, filozófiát és görög nyelvet, majd 1552-ben a nagyszombati káptalani iskolát vezette. Közben szatmári főesperessé és gyulafehérvári kanonokká, majd esztergom-szenttamási préposttá nevezték ki. 1558-ban Oláh Miklós esztergomi érsek őt állította a városi és káptalani iskola egyesítésével létrejött esztergomi főiskola első vezetőjévé. Amikor pedig három év múlva Oláh érsek a jezsuitákra bízta a főiskola irányítását, Illicino a kánonjog mellett immár a civil jogra is támaszkodva neves ügyvédként folytatta életét Nagyszombaton, még hozzá olyan sikeresen, hogy az ország hatalmasságaival is összeveszve végül megfosztották magyarországi egyházi javadalmaitól és excommunicálták. Nem sokkal ezután hátrahagyta az ügyvédi praxist, ezzel együtt pedig az országot is, hogy tovább építhesse kelet-európai egyházi karrierjét.¹⁰

Az ő pályája talán nem nevezhető tipikusnak, azonban jól megvilágítja a civil- és kánonjog gyakorlati hasznát az egyházi pálya esetleges zökkenői során. Ha valaki mégis csupán kánonjogból szerzett fokozatot, akkor annak talán épp az lehet az egyik magyarázata, hogy már megvolt az az egyházi pozíció, amelybe beleülhetett és így minimalizálva az időt és a költségeket, a lehető leggyorsabban fel tudott mutatni valamilyen végzettséget.

Az adatok alapján fölényesen nyer a bolognai egyetem a már említett *artes* fakultásra történt beiratkozások számában is: két fő (az egyik bizonytalan) orvostudományt, hat fő retorika-poétikát (kettőnél *artest* jelölnek, amely utóbbi akár orvosi is lehet) és öt főből három biztos, hogy filozófiát tanult.¹¹ Habár az *artes* fakultás legbefolyásosabb része az orvosképzés, a neves Filippo Beroaldo, Giovan Battista Pio és Achille Bocchi tanítványaként többen retorikát és poétikát is tanultak (például Keserű Mihály, Magyi Sebestyén, Bornemissza Pál vagy Csaholy Ferenc), sőt van, aki filozófiából (is)

⁹ GRENDLER: *i. m.* 443–447.

¹⁰ KOLLÁNYI Ferenc: *Illicini Péter*. Századok 28. (1895) 239–249, 342–353.

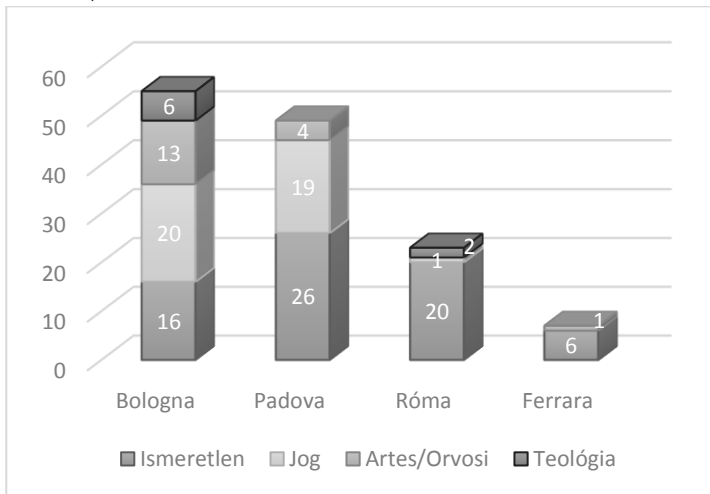
¹¹ Itt vannak átfedések is. Zelniczey Miklós például teológiát is tanult, de filozófiából doktorált.

szerzett doktorátust (Zelniczey Miklós).¹² Ha a század utolsó negyedében nem zárkozott volna fel a római *Collegium Germanico-Hungaricum*, akkor a minta alapján a teológiai hallgatók száma is Bolognában lenne a legnagyobb.

Padovában negyvenkilenc beiratkozással számolhatunk. Legtöbben – tizenkilencen – jogra iratkoztak be, amelynek a száma a bolognai beiratkozások számát mutatja. Ezt itt is az *artes* fakultás követte négy fővel, akik közül egy biztos, hogy orvosi diplomát (is) szerzett.

Róma a harmadik a sorban huszonhárom beiratkozással, és habár ezek közül húsz főnél nincs jelezve, hogy mit tanultak, mivel közülük tizenkilencen a *Collegium Germanicum* vagy a *Collegium Germanico-Hungaricum* tagjai voltak (lásd fent), ezért nagy valószínűséggel teológiát és esetleg minimális számban humaniórákat hallgathattak. Nagy Marcellnél és Görög Jánosnál jelezve vannak a teológiai tanulmányok, és ha Jacobus PISO tanult Rómában, akkor nála a kánonjoggal számolhatunk.

A ferrarai egyetem a negyedik, ahol hét tanuló hét beiratkozásáról tudunk. Közülük hat ismeretlen szakra járt, egy pedig szabad művészeteket hallgatott. Az alábbi diagram a fakultásokra való beiratkozások – és nem a személyek – számát ábrázolja egyetemek szerint (van, aki több fakultásra is beiratkozott):

5. diagram: Beiratkozások megoszlása egyetemek fakultásai szerint

¹² GRENGLER: *i. m.* 216–219.

Az ábrán jól látszik, hogy sok esetben tudjuk, melyik egyetemre jártak a hallgatók, de nem jegyezték fel, hogy milyen szakokra. Az egyetemek jellegzetességei és az egyházi pályára készülő tanulók és támogatóik általában gyakorlatias szemlélete miatt azonban nagyjából felvázolhatók – vagy legalábbis jó eséllyel valószínűsíthetők – a látogatott fakultások.

A legtöbb ismeretlen szakkal (huszonhat beiratkozás) a padovai egyetemnél találkozunk. Még ha az adatok véletlen fennmaradása miatti torzulást figyelembe is vesszük, feltűnő, hogy az összes egyetem közül – a viszonylag erős és innovatív teológiai képzés ellenére – Padovában nem találunk teológushallgatót (ellentétben Bolognával, ahol a beiratkozottak körülbelül tíz százaléka volt teológus). A 16. század közepére Rómán kívül Padova kínálta a legszélesebb körű hittani képzést Itáliában öt állandó professzori állással: 1442-től tomista, majd 1474-től scotista metafizika tanár, majd 1476-tól egy scotista és 1490-től egy tomista teológia tanár, 1551-től egy *biblicus* oktatott. (A padovai – a rómaink harminchat évvel megelőzve – az első itáliai egyetem, ahol állandó *biblicus* professzori állást hoztak létre.)¹³ Ezzel szemben Bologna nem sokat törődött a teológiai és metafizikai tanulmányokkal. A 15–16. században csak megszakításokkal tartottak teológiai kurzusokat, és csak a trienti zsinat után, 1566-ban – külön pápai nyomásra – alapítottak állandó teológiai kart. A magyar diákok eloszlása tökéletesen leképezi a nemzetközi eseményeket, ugyanis a hat bolognai teológustanulóból öten csak ezután jelentek meg a listán. A hatodik pedig nem más, mint Szondy Pál, a bolognai *Collegium Hungarico-Illyricum* megalapítója. A másik öt diák közül biztos, hogy négyen a kollégium tagjai voltak, de az ötödikről, Bremer Péterről is könnyen elképzelhető. Az 1590-es évekre a bolognai egyetem utolérte Padovát a hittani tanárok számában: három teológus, egy metafizikus és egy *biblicus* oktatott.¹⁴ A ferrarai egyetem teológia kara a bolognai egyeteméhez hasonló utat járt be. Csak a trienti zsinat után, 1569–1570-ben hoztak létre egy állandó teológiaprofesszori állást (a fakultással együtt), ami az 1590-es évekre is csupán két-három főre növekedett. Adataink alapján tehát Ferrarával kapcsolatban nagy eséllyel megkockáztathatjuk, hogy a beiratkozottak közül senki sem – vagy csak a legminimálisabb számban – jártak teoló-

¹³ GRENDLER: *i. m.* 366–372.

¹⁴ GRENDLER: *i. m.* 381–384.

giára, mivel a teológia szak 1508-ban megszűnt és előtte is csak egyetlen professzori állás létezett 1475-től. Ha valaki teológiát akart volna tanulni, akkor erre jobb helyet is találhatott volna.¹⁵ Egyértelműen nem ez volt az egyetem a fő profilja. Rómáról már volt szó. Itt a hűs ismeretlen hallgató nagy része bizonyára teológushallgató lehetett. Érdeemes azonban arra is felhívni a figyelmet, hogy a római universitas még a 15. század második felében sem foglalkozott különösebben a teológiai képzéssel (jól mutatja ezt, hogy 1514-ben a nyolcvanhét professzorból csupán kettő volt teológus). Az arányok 1550-től erősödtek (negyven professzorból öt), míg végül a század végére Rómában lett a legnagyobb arányú a hittani professzori állások száma Itáliában (van, hogy negyven főből akár tíz is).¹⁶

Nagy valószínűséggel a beiratkozottak egyelőre ismeretlen fakultásai mögött (Rómát leszámítva) főként jogi képzést sejtethetünk, mivel Padova és Bologna volt a két legerősebb – kicsit eltérő karakterű – jogi egyetem Itáliában. Mindkettőre jellemző, mint ahogy a többi egyetemre is, hogy a század folyamán radikálisan csökkentették a kánonjogászok számát a civil jogászokhoz képest. A tendencia már korábban elindult, de az 1540-es évekre csúcsosodott ki. Padovában 1544-ben tizenegy kánonjogász és tizenöt civil jogász tanított, míg 1545-ben már csak öt kánonjogász állt a huszonegy civil jogással szemben. Bolognában is ugyanez a trend, de itt strukturálisan nem hajtottak végre akkora változtatásokat, mint Padovában. Utóbbi nagyobb hangsúlyt fektetett a humanista jogi képzésre, viszont Bologna nyitotta meg a világon az első büntetőjogi katedrát 1509-ben, miközben egyáltalán nem törődött a humanista jogtudománnyal egészen a 17. századig. A bolognai egyetem jellegzetessége még az is, hogy itt alkalmazták a legtöbb jogászprofesszort, és nagyobb sikerrel tudták a leghíresebb és legdrágább jogtudósokat is magukhoz csábítani. A 16. század folyamán jól mutatják a folyamatos eltolódást a következő adatok: 1500 és 1525 között huszonnégy civil jogász, hűs kánonjogász és egy közjegyző (ötven százalék civil, negyvennégy százalék kánon), míg 1576 és 1600 között hűs civil jogász tizenegy kánonjogász és egy közjegyző (hatvankét és fél százalék civil, harmincnégy százalék kánon) tanított az egyetemen.¹⁷

¹⁵ GRENDLER: *i. m.* 383.

¹⁶ GRENDLER: *i. m.* 376–380, 459.

¹⁷ GRENDLER: *i. m.* 453–456.

A ferrarai egyetemen kis jogi kar működött, ráadásul az egyetemmel együtt többször be is zárt 1505 és 1529 között (1505–1506: éhínség miatt volt zárva, 1511–1513: háború miatt szünetelt, de 1514 és 1518 között is csupán hat-nyolc tanárral működött, majd egy pestisjárvány talán teljesen meg is szüntette az egyetemi oktatást 1523 és 1529 között).¹⁸ Egyébként a kánonjogászok és civil jogászok aránya ugyanazt a tendenciát mutatja, mint a fentebb tárgyalt egyetemeknél. A ferrarai egyetem a humaniorák oktatásában volt a legerősebb (olyannyira, hogy Guarino alatt több fokozatot szereztek *artes* fakultáson, mint a jogin, ami semelyik egyetemnél nem fordult elő). A 15. században a két Guarino alapozta meg a hírnevét, majd különösen innovatívnak számított Francesco Patrizi professzorsága alatt a platonikus filozófiai katedra működése 1578 és 1592 között.¹⁹ Mivel kevés nevünk van és a kiadott fokozatok is ismertek, érdemes végignézni a ferrarai diákokon.²⁰ Hárman még a válság előtt jártak az egyetemre: Bácskai Miklós 1500-ban, Kálmán-csehi László 1501-ben és Erdődi János 1502-ben. Grendler táblázatán jól látszik, hogy 1500 és 1503 között összesen hetvennégy jogi, negyven *artes*/orvosi és tizenhárom teológia diplomát adtak ki (évente tehát átlagban harmincegyet). Ha az általános tendenciákat nézzük, akkor a legvalószínűbb ismét a jogi végzettség, de akár teológiával is számolhatunk. Érdekesebb viszont a fennmaradó négy nevünk, mivel mindannyian 1520 és 1529 között járhattak az ekkor alig funkcionáló egyetemre, amit jól mutat az is, hogy ebben az időszakban mindössze tizennyolc jogi és tizenkét *artes*/orvosi fokozatot osztottak ki (tehát évente átlagban hármát, tizedannyit mint 1500 és 1503 között), míg teológiából egyet sem.²¹ Így viszont a négy magyar tanuló közül egyik sem szerezhett teológiai fokozatot. Serédi Gáspárnál a kánonjog volt a feltételezett diploma (ez illeszkedik is a képbe), Csézy Balázs és Paksi Farkas is a jogi vagy az *artes* fakultáson tanult, míg Zsidvei Mihály, mivel Bolognában 1520-ban kánonjogból doktorált, Ferrarában csak az *artes* karra iratkozhatott be, és talán az 1523-as pestisjárványig is itt tanult (hogy humaniorákat vagy orvostudományt hallgatott, azt nem lehet ebből megállapítani).

¹⁸ GRENDLER: *i. m.* 469.

¹⁹ GRENDLER: *i. m.* 99–106, 221–222.

²⁰ Gosztonyi Lórinccal az 1491-es beiratkozása miatt nem foglalkozunk, de ő azért került a listára, mert 1501-ben Padovában is tanult. Ennyiben az ő 15. század végi felvétele is torzítja kicsit az eredményeket Ferrara javára.

²¹ GRENDLER: *i. m.* 104.

A római egyetem esetében, mint már említettük, leginkább a teológia és minimális számban esetleg az *artes* fakultás (de azon belül semmiképp sem az orvosi) jöhetett szóba. A jogi kar csak a 16. század második felétől vált hangsúlyossá, ami a kiadott fokozatok számának folyamatos növekedésében is tapasztalható (az 1550-es években negyvenet, míg az 1590-es években már több mint nyolcvanot adtak ki évente). A kánonjogi képzés itt is eltörpült a civil jogi mellett, és Marc Antoine Muret professzorsága alatt a humanista jogtudomány színvonalas katedrájává vált.²² Az egyetlen – de kérdőjeles – nevünk a listán Jacobus Piso a 16. század első évtizedéből.

Az *artes*re vagy szabad művészetekre való beiratkozások is viszonylag nagy számban jelennek meg a listánkon (lásd 2a–b. diagram). Ha a trienti zsinat utáni új helyzet miatt nem jött volna fel a teológia, akkor jelentős aránnyal számolhatnánk az *artes* javára, amelybe beleértendő az orvosi képzés is. A négy egyetem közül talán Padova helyezte a legkisebb hangsúlyt a humaniórákra, ugyanakkor az *artes* fakultáson belül az orvosi képzés itt nagyon erős volt. Ferraráról már volt szó feljebb, Róma viszont a 15. századtól fogva versenyben állt Bolognával és Firenzével a humanista tanulmányok vezető szerepéért, amit aztán a 16. századra meg is szerzett. Ezt csak a „Sacco di Roma” rombolta le a várossal együtt 1527-ben.²³ A felsorolt neveink közül hárman szereztek orvosi diplomát az *artes* fakultás keretében. Martin Brenner már csak akkor végezte el Bolognában, amikor az egyházi pályát a háta mögött hagyta. Nagy Marcell neve alatt lehet, hogy két személy is megbújt, az egyikük Rómában tanult teológiát, a másik pedig Bolognában orvosit, ráadásul itt tanított is az *artes* fakultáson. Az egyikőjük lehetett a pár évvel későbbi nyitrai kanonok. Gyimesi Forgách Ferenc váradi püspök szintén orvosira járt Padovában, és hogy a később végzetes szifiliszét itt kapta-e el, vagy már eleve ezért tanult orvosnak, nem tudjuk. Az *artes* fakultáson belüli filozófiaképzés az orvosit megelőző természetfilozófiai kurzusokra is vonatkozhat, viszont Zelniczey Miklós filozófiai doktorátusa bölcséleti fokozatra utal.

Összefoglalva a hiányos adatok alapján is felvázolhatók bizonyos tendenciák és minták a 16. századi katolikus egyházi közép- és felsőréteg Itáliába irányuló egyetemi tanulmányaival kapcsolatban. Mindenekelőtt a választott egyetemek és főként szakok alapján egy nagyon is pragmatikus

²² GRENDLER: *i. m.* 459.

²³ GRENDLER: *i. m.* 216–222, 225–226, 229–235.

szemlélet látszik körvonalazódni. Főként a hivatszerzés lehetőségei mozgatták a tanulók jelentős részét, ami egyértelműen lekövethető a beiratkozások látványos elmozdulásában a század utolsó negyedében a kánonjog felől a teológia felé. Ez nyilván nem valamiféle tudományos és mély istenkeresési hullám jele, hanem sokkal inkább jobb hivatali állások ígérete. Voltak, akik csalódtak a katolikus egyházi pályában és orvosként vagy akár református lelkészként folytatták az életüket, míg néhányan csupán humanista, tudományos tanulmányaik finanszírozására használták az egyházi javadalmaikat. Az itáliai egyetemek a 17. századig biztosan megtartották presztízisüket, ezért a diákok a jobban csengő padovai és bolognai diplomákat részesítették előnyben. Talán ezt jelzi az is, hogy itáliai tanulmányaik vagy fokozatszerzésük előtt sokan más egyetemeken (főleg Bécsben és Krakkóban) kezdték meg tanulmányaikat.²⁴ Első pillantásra a ferrarai egyetem mintha kilógna ebből a sorból, hiszen mintánk alapján az ott tanuló diákok épp az egyetem működésének mélypontján látogatták az intézményt: a 15. század második felének magas színvonalú bölcseleti oktatása után és a 16. század végén tapasztalható – Patrizi nevével fémjelezhető – progresszív újjáéledés előtt. De van egy másik magyarázat is. Sokan a kényelem, a költségek vagy csak egyszerűen a már kialakult hagyomány miatt Ferrarában szereztek meg a fokozatukat, akkor is, ha korábban más egyeteme(ke)n tanultak Itáliában. Relatíván itt kellett a legkevesebbet fizetni magáért a kiállított fokozatért is.²⁵ Az adatok alapján az is látszik, hogy a százkilenc fős mintából harmincnál tudunk a doktori fokozat megszerzéséről: huszonötön jogból (húszan kánonjogból és hárman mindkét jogból) négyen az *artes* fakultáson (kettő orvostudományból, egy filozófiából és egyről csak annyit tudunk, hogy *artes* doktor), valamint egy fő, Bremer Péter teológiából.²⁶ Még ha ennél többen nem is szereztek meg a doktorit, ez a kb. harminc százalékos arány átlagosnak mondható a korábban vizsgált adatokhoz képest is. Sokan megelégedtek a *magisteri* fokozattal, hiszen még ehhez is átlagban minimum hat évet írtak

²⁴ FEDELES: *i. m.* 104, 106.; KELÉNYI Borbála: *Magyarországi diákok a Krakkói Egyetemen a középkorban*. In: HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken, 1348–1525*, I. Budapest, 2016. 75–76.

²⁵ Olyan mennyiségben adták ki a diplomákat, hogy Grendler a ferrarai egyetemet találóan egyfajta „diploma mill”-nek nevezi. GRENDLER: *i. m.* 105.

²⁶ Szombathelyi Gáspár viszont *artes* és jogi doktorátust is szerzett.

elő.²⁷ Ugyanakkor a későbbiekben datálható megszerzett egyházi hivatalok „értéke” – úgy tűnik – nem függött se az egyetemről, se a végzett fakultástól. Volt, aki például mindkét jogból ledoktorált Bolognában, és csupán a holtövényi plébánosságig vitte, míg volt olyan is, aki csupán bejárogatott az egyetemre, és mégis mesés javadalmakat halmozott fel. A jelenlegi minta hiányosságainak pótlása és adatainak pontosítása további, sokkal mélyebb kutatásokat igényel, azonban egy jövőbeli részletesebb információkra épülő adatbázis a főbb irányvonalakat – vélhetőleg – csak finomítani fogja, de alapvetően nem rendezi át.

²⁷ FEDELES: *i. m.* 101–112.; KRISTÓF: *i. m.* 444.; KRISTÓF Ilona: *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)*. Pécs, 2014. 73.

Rövidítések

<i>archd</i> : főesperes	F: Ferrara
<i>archiep</i> : érsek	<i>fr</i> : barát
B: Bologna	jc: kánonjog
<i>bacc</i> : baccalaureatus	ju: mindkét jog
<i>card</i> : bíboros	P: Padova
<i>cn</i> : kanonok	<i>pleb</i> : plébános
CG: Collegium Germanicum	<i>pr</i> : prépost
CGH: Collegium Germanico-Hungaricum	R: Róma
CHI: Collegium Hungaricum-Illyricum	rp: retorika-poétika
<i>ep</i> : püspök	

Függelék

Bácskai Miklós²⁸ – F (1500); egervári *pr* (1500)

Bácsmezei György²⁹ – R (CGH, 1583-); egri *cn* (1599)

Bakócz Tamás³⁰ – P (1534-35) jog; zágrábi *pr*

Baksay István³¹ – R (CGH, 1595-97); győri *cn* (1598)

Baky János³² – P (1500-02?); *cn* (1500)

Beregszászi Imre³³ – P (1509) jcDr; gyfvári *cn*; tasnádi *vicarius*

Beregszászi János³⁴ – R (CGH, 1582); esztergomi *cn* (1588)

²⁸ Bácskai Menyhért fia. VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864*. Budapest, 1941. 382.

²⁹ VERESS Endre: *A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. 1. Anyakönyv (1559-1917)*. Budapest, 1917. 3.

³⁰ Korábban Bécsben tanult, majd Bolognába készült. Nem tudni, hogy el is jutott-e. Grangya György zágrábi kanonokkal lakott együtt, de „rossz magaviseletük” miatt megintette őket Erdődy Simon zágrábi püspök és meghagyta, hogy ne lakjanak együtt. VERESS Endre: *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium: Padova: 1264–1864*. Budapest, 1915. 28–30.

³¹ Selmebcányai. VERESS: *A Római Collegium... i. m. 7–8.*; BEDY Vince: *A győregyházmezei papnevelés története*. Győr, 1937. 154.

³² KÖRMENDY: *i. m.* 205.

³³ VARGA Imre: *Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV–XVI. századfordulón*. Irodalomtörténeti Közlemények 79. (1975) 215.; MARTELLOZZO FORIN, Elda: *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini: ab anno 1501 ad annum 1550: index nominum cum aliis actibus praemissis*. Padova, 1982. 21.

³⁴ Ioannes Berexasius. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 3.

Besztercei Kretschmer Lőrinc³⁵ – B (1505-13) rp; egri *cn*, mislyei *pr* (1500), abaújtvári *archd* (1503), szfvári *pr* (1512/13), szepesi *pr* (1543)

Bornemissza Pál³⁶ – B (1509- előtt) rp; *archd.* (1527), óbudai *pr* (1534), vesp-rémi *ep* (1549); erdélyi *ep* (1553); nyitrai *ep* (1557)

Brelynus Mátyás³⁷ – B (-1557); *cn* (zágrábi?)

Bremer Péter³⁸ – B (1589 előtt) teol Dr; nyitrai *cn*; gradnai *archd*

Brenner Márton³⁹ – B (1547) orvosi Dr; besenyői (Viișoara, Heidendorf) *pleb* (1533); szfvári? (1536)

Brodarics István⁴⁰ – P (1490-06) jcDr, B (1503?-06) rp; zágrábi, pécsi, esztergomi *cn*; szerémi *ep* (1526), pécsi *ep* (1532), váci *ep* (1536)

Budai Kakas János⁴¹ – B? (1508-10) artes, P (1511) jcDr; pécsi *cn* (1512)

Budai Tóth László⁴² – P (1521); szepesi *cn* (1519); kalocsai *cn* (1523)

Buzlay Farkas⁴³ – P (1521); kalocsai *cn*

Buzlay László⁴⁴ – P (1521); szepesi *cn*

³⁵ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 72–74.; KOVÁCS Béla: *Az egri egyházmegye története 1596-ig.* Eger, 1987. 40–42.; FARBAKY Péter: *Szatmári György, a mecénás. Egy főpap műpártoló tevékenysége a Jagelló-kori Magyarországon.* Budapest, 2002. 21–23.

³⁶ Achille Bocchi tanítványa. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 87–88, 77, 95.; JUHÁSZ Kálmán: *János király olasz diplomatája.* In: *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof-, und Staatsarchiv.* Hg. Leo SANTIFALLER. Wien, 1946. 327–333.; MIKÓ Árpád: *Bornemisza (Abstemius) Pál végrendelete 1577-ből: adatok a nyitrai, az óbudai, a vesp-rémi és a gyulafehérvári egyház középkori kincseinek sorsához.* *Művészettörténeti Értesítő* 45. (1996) 203–221.

³⁷ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 97.

³⁸ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 114.

³⁹ ALMÁSI Gábor: *Egy különleges életút a 16. század első feléből: Martin Brenner, erdélyi szász humanista.* *Magyar Könyvszemle* 132. (2016) 14–30.

⁴⁰ KASZA Péter: *Néhány kiegészítés Brodarics István tanulmányainak kérdésköréhez.* *Irodalomtörténeti Közlemények* 115. (2011) 197–201.; KASZA Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja: Brodarics István pályaképe.* Pécs, 2015. 22–34.

⁴¹ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 25.; KUBINYI András: *Budai Kakas János és történeti feljegyzései.* In: *ÜÖ: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* Budapest, 1999. 193–211.; FEDELES: *i. m.* 337–338.

⁴² TÖRÖK Márta: *Az egyházi középréteg mobilitása a Szepesi káptalanban. A szepesi társaskáptalan személyi összetétele az alapítástól a 15. század közepéig (1209–1450).* *Doktori Disszertáció, ELTE BTK,* Budapest, 2011. 195.

⁴³ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 179.

⁴⁴ ÜÖ.

Carbo, Joannes⁴⁵ – R (CG, 1573-78); linzi *pleb*

Cinzius Antal⁴⁶ – P (1499-) artes; pécsi *cn* (1499)

Csaholy Ferenc⁴⁷ – B (1510-es?) rp; csanádi *ep* (1520)

Csehi Mihály⁴⁸ – R (CGH, 1580-86); esztergomi *cn* (1588); egri *ep* (1602)

Csézi András⁴⁹ – P (1501) jcDr; zágrábi *cn*, császmai *pr*, esztergomi *nagy pr* (1520-39)

Csézy Balázs⁵⁰ – F (1527); szenttamási *pr*; locsmándi *archd*; esztergomi, győri *cn* (1543)

Csulai Móré Fülöp⁵¹ – B (1491–01); bácsi *pr* (1502); egri *pr* (1508); eszterg. *cn* (1510); pécsi *ep* (1524)

Dávid Pál⁵² – R (CGH, 1594-1600); nyitrai *cn* (1608), titeli *ep* (1610), aradi *pr* (1611), pécsi *ep* (1625), pozsonyi *pr* (1626), váci *ep* (1628), veszprémi *ep* (1630)

Debreceni László⁵³ – B (1520), P (1521) jc; váradi *pr*

Dengelegi Ferenc⁵⁴ – P (1506-10?) jc; győri, eszterg. *cn* (1506)

⁴⁵ Soproniensis. Később lutheránus és a tübingeni egyetemen professzora lett. A feljegyzések szerint azért adta fel a linzi plébánosságot, mert nem tudott ellenállni a bornak és a nőknek. VERESS: *A Római Collegium... i. m. 2.*; BITSKEY, István: *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma*. Róma, 1996. 30.

⁴⁶ FEDELES: *i. m.* 340.

⁴⁷ Pio tanítványa. Már csanádi püspök 1514-ben, amikor Bolognában tanult, de a pápai jóváhagyást csak 1520-ban kapta meg. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 83.

⁴⁸ Nem fejezte be a tanulmányait. VERESS: *A Római Collegium... i. m. 2.*; BITSKEY: *i. m.* 43.

⁴⁹ Andreas Pannonius Quinqueecclesiensis. Veress tévesen Velikey Andrással azonosította (lásd lejjebb). VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 23, 385.; MARTELLOZZO FORIN: *i. m.* 8.; KÖRMENDY: *i. m.* 213–214.

⁵⁰ Blasius Thows (?). KÖRMENDY: *i. m.* 216.

⁵¹ FEDELES Tamás: *Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526)*. Levéltári Közlemények 78. (2007) 35–84.

⁵² Protestáns családban született. Róma előtt Bécsben járt egyetemre, ahol retorika-poétikát tanult. *Magyar Katolikus Lexikon*. II. Szerk. DIÓS István. Budapest, 1995. 532.

⁵³ Ladislaus Pannonius. Hét évig tanult Bolognában. Romolo Amaseo barátja és levelezőtársa. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 81.

⁵⁴ Előtte Krakkóban tanul. HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken, 1348–1525*. II. Budapest, 2017. 218–219.; KÖBLÖS: *i. m.* 386.; KÖRMENDY: *i. m.* 208–209.

Dombrói Mátyás⁵⁵ – B (1562-63) artes; gyóri *cn* (1572)

Domitrovics Péter⁵⁶ – B (CHI, 1595-97); zágrábi *cn* (1595); goricaei *archd* (1598); pécsi *ep*, zágrábi *pr* (1610); zágrábi *ep* (1613)

Draskovich György⁵⁷ – B (1549), P (1551); pécsi *ep* (1558); zágrábi *ep* (1565); kalocsai *archiep* (1571); gyóri *ep* (1578-87); *card*

Dudith András⁵⁸ – P (1550-53, 1558-60); esztergomi *cn* (1558); csanádi, pécsi *ep* (1563)

Dvorničić Napuly, Baltazar⁵⁹ – B (CHI, 1581) (fil, teol?) jog, jcDr; zágrábi *cn* (1600), *pr* (1613)

Erdődi János⁶⁰ – F (1502), B (1503); esztergomi *cn* (1502-13), titeli *pr* (1511) zágrábi *ep* (-1518)

Erdődi Simon⁶¹ – P (1508-09); pankotai *archd*, egri *cn* (1511); zágrábi *ep* (1519)

Ergelics Ferenc⁶² – B (CHI, 1582-86) fil?; zágrábi *cn*, *pr* (1596); boszniai *ep* (1604); veszprémi *ep* (1608)

Esztergomi Ferenc⁶³ – P (valamikor 1556 és 1563 között?) Orvosi Dr; pozsonyi *cn* (1563), fehérvári *cn* (1563)

Fehérvári Domonkos⁶⁴ – P (1508-09); fehérvári *cn* (1509)

⁵⁵ Matheus Dombrinus. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 100–101.

⁵⁶ Uo. 115.

⁵⁷ Korábban tanulmányait valószínűleg Krakkóban kezdte és Bécsben folytatta. Itáliai egyetemjárását anyja, Fráter György nővére finanszírozta. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 93–94, 109, 111.

⁵⁸ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 47.; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 193–194.

⁵⁹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 109.

⁶⁰ Uo. 69.; KÖRMENDY: *i. m.* 208.

⁶¹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 175–176.

⁶² Uo. 109, 110, 112.

⁶³ Franciscus de Strigonio. Valószínűleg Bécsben is járt egyetemre (beiratkozás dátuma 1555. 10. 03.). 1588-ban halt meg. FAZEKAS István: *Oláh Miklós esztergomi érsek udvara (1553–1568)*. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. ETÉNYI Nóra – HORN Ildikó. Budapest, 2005. 358.

⁶⁴ KÖBLÖS: *i. m.* 345.

Felnémeti Demeter⁶⁵ – R (CG, 1566); egri *cn* (1569)

Fényes János (Zarándi)⁶⁶ – B (1502) jog Dr; esztergomi *cn*

Földvári Lukács⁶⁷ – B (1502) juDr; höltövényi *pleb* (1518)

Forgách Ferenc⁶⁸ – P (1553-55) artes; egri *cn*; váradi *ep* (1556)

Forgách Ferenc⁶⁹ – R (CGH, 1583-86); esztergomi *cn* (1586); veszprémi *ep* (1587); nyitrai *ep* (1596); esztergomi *archiep* (1607)

Galády Domonkos⁷⁰ – B (1526) jcDr; esztergomi *cn* (1528)

Garai János Péter⁷¹ – P (1525) jcDr; feketeerdei *pleb*; bácsi *cn*

Gibárti Keserű Mihály⁷² – B (1496-03) rp; pécsi *cn* (1499) boszniai *ep* (1502); pécsi *ep vicarius*

Gosztonyi Lőrinc⁷³ – F (1491), P (1501); pécsi *cn* (1501)

Görög (Ceruti) János⁷⁴ – R (CGH, 1569-71) teol; nagyszombati *cn*

Grangya György⁷⁵ – P (1535) jog; zágrábi *cn*

Győri Márton⁷⁶ – R (CGH, 1588-93); győri *pleb*

Gyulai Farkas⁷⁷ – P (1535); zágrábi *ep* (1548)

⁶⁵ Demetrius Szykora Felnémethy. VERESS: *A Római Collegium... i. m. 2.*; BITSKEY: *i. m. 30.* Egy Felnémeti Demeter nevű protestáns lelkésszel találkozunk 1586-ban Szőgyén. ZSINKA Ferenc: *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XIII.* Budapest, 1929. 48.

⁶⁶ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 67.*

⁶⁷ Uo. 65, 67.

⁶⁸ Gyimesi Forgách Ferenc már mint egri kanonok Oláh Miklós költségén tanult Padovában. Évtizedekkel később itt is halt meg, ahol szifiliszét akarta kezeltetni. VERESS: *Matricula et acta... i. m. 54, 74, 75.*; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 190, 204–205.*

⁶⁹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 269.*; BITSKEY: *i. m. 52–69.*

⁷⁰ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 87–88.*

⁷¹ Padova előtt Párizsban szerzett *magisteri* fokozatot szabad művészetekből. VERESS: *Matricula et acta... i. m. 27.*; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 182.*; MARTELLOZZO FORIN: *i. m. 77.*

⁷² VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 69–70.*; FEDELES: *A pécsi székeskáptalan... i. m. 366–367.*

⁷³ FEDELES: *A pécsi székeskáptalan... i. m. 369–370.*

⁷⁴ Korábban a bécsi jezsuitáknál tanul. Amire Rómába kerül, már nagyszombati kanonok. BITSKEY: *i. m. 31.*

⁷⁵ Előtte Bécsben tanult. (Lásd még Bakócz Tamásnál.) VERESS: *Matricula et acta... i. m. 29.*

⁷⁶ Martinus Jauriensis. VERESS: *A Római Collegium... i. m. 4.*; BEDY: *i. m. 154.*

⁷⁷ *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából* (A továbbiakban: ETE). Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. Szerk. BUNYITAY Vince –

Hagymási Bálint⁷⁸ – B (1509-13) jcDr; pécsi, szfvári *cn* (1512)

Henckel, Johannes⁷⁹ – P (1508-09), B (1509-11); váradi *cn*, békési *archd* (1507), lőcsei *pleb* (1513), tornai *archd* (1522), kassai *pleb* (1526), boroszlói *cn* (1529-), schweidnitzeri *pleb* (1531-)

Heresinczy Péter⁸⁰ – B (CHI, 1570) teol, jog; zágrábi *cn* (1562), *pr* (1573); titeli *ep* (1584); zágrábi *ep* (1585); esztergomi *cn*, sasvári *archd*, jáki apát (1586); győri *ep* (1587)

Joó Balázs⁸¹ – R (CGH, 1585-90); esztergomi *cn*, honti *archd* (1590), nyitrai *archd*; pilisi apát

Kálmáncsehi László⁸² – F (1501); váradi *pr*

Kaplonyi László⁸³ – B (1502), P (1504); szentgyörgymezei *pr*. (1513); esztergomi *cn* (1532)

Kecseti Márton⁸⁴ – P (1535); veszprémi *ep*

Kecskés András⁸⁵ – B (1575-86) jog, jcDr; esztergom-szenttamási *pr*; pozsonyi *cn*

Kisvárdai Ferenc⁸⁶ – P (1501); fehérvári *cn*

Körmendi János⁸⁷ – B (1502) jcDr; esztergomi *cn*, komáromi *archd* (1505-31)

Magyi Sebestyén⁸⁸ – B (1509-13) rp; váradi *cn* (1513), *ep vicarius* (1519)

RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János. (1521–1552. I–V. Budapest, 1902–1912.) itt: III. Budapest, 1906. 33.; VERESS: *Matricula et acta...* i. m. 29.

⁷⁸ FEDELES: *A pécsi székeskáptalan...* i. m. 372–373.

⁷⁹ VERESS: *Matricula et acta...* i. m. 25.; VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 73–74.; KRISTÓF: *Egyházi középréteg...* i. m. 211–214.

⁸⁰ VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 104.

⁸¹ Blasius Joó Ungarus. VERESS: *A Római Collegium...* i. m. 4.

⁸² Ladislaus Pannonius. VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 383.; KRISTÓF: *Egyházi középréteg...* i. m. 221.

⁸³ MARTELLOZZO FORIN: i. m. 30.; KÖRMENDY: i. m. 212.

⁸⁴ Szalaházi Tamás egri püspök unokaöccse támogatta tanulmányait. ETE III. 28.

⁸⁵ Telegdi Miklós pécsi püspök és Mossóczy Zakariás is ráhagyják a könyvtárukat. VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 107, 111–112.

⁸⁶ VARGA: i. m. 215.

⁸⁷ VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 67–68.; KÖRMENDY: i. m. 206.

⁸⁸ VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 76–77.; KRISTÓF: *Egyházi középréteg...* i. m. 228–230.

Medak, Stephanus⁸⁹ – B (CHI, 1595-97); császmai *pr*

Medgyesi Székely Ferenc⁹⁰ – B (1523) *juDr*; muzsnai *pleb*; gyfvári *vicarius*; csanádi *ep* (1553)

Miskolci Máté⁹¹ – B (1501) *jc*; esztergom-szentistváni *cn* (1504-13)

Modrus György⁹² – R (CGH, 1583-89); széplaki *pleb* (1593); esztergomi *cn* (1598)

Monoszlai András⁹³ – B (1572); esztergomi *cn* (1578); pozsonyi *cn* (1580); felhévízi *pr* (1586); szerémi, veszprémi *ep* (1599)

Nagylucsei István⁹⁴ – P (1499-00) *jcDr*; győri *cn* (1495)

Nagy Marcell⁹⁵ – R (1580-82) *teol*, B? (1583 előtt? 1586?) *orvosi*; nyitrai *cn* (1593)

Novák Miklós⁹⁶ – R (CGH, 1589-94); *cn*

Paksi Balázs⁹⁷ – P (1501); budai *pr* (1512); győri *ep* (1524)

Paksi Farkas⁹⁸ – F? (1526), B?; esztergomi *cn* (1530)

Pető Gergely⁹⁹ – B (1519); pápóci *pr* (1519)

Petrus Pannonius¹⁰⁰ – P (1505); sárosi (ma: Şoarş) *pleb*

Piso, Jacobus¹⁰¹ – R? (1503 után) *jcDr*, B?; esztergomi *cn* (1509); pécsi *kispr.* (1517); budavári Szt. Zsigmond káptalan *pr* (1522)

⁸⁹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 115.

⁹⁰ JUHÁSZ Kálmán: *Két kolozsmonostori püspökcapát a XVI. században*. Erdélyi Múzeum 38. (1933) 424–432.

⁹¹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 65.

⁹² Georgius Modra. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 4.

⁹³ Nagyszombati iskolában 8 évig tanít. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 105.

⁹⁴ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 22.; KÖBLÖS: *i. m.* 410.

⁹⁵ Marcellus Maximus Ungarus. 1581-ben még Padovában van. Kornis György a levelében „Nagy”-nak nevezi. 1586-ban viszont mint „abbas de Rupibus” (Kóhalom?) tűnik fel. Feltehetőleg két külön személyről van szó. VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 90, 237.; VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 3.; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 110, 111, 113.

⁹⁶ Nicolaus Nowak Ungarus Tyrnaviensis. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 5.

⁹⁷ KÖBLÖS: *i. m.* 310.

⁹⁸ Wolfgangus Paksi. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 88.; KÖRMENDY: *i. m.* 214.

⁹⁹ KÖBLÖS: *i. m.* 419.

¹⁰⁰ VARGA: *i. m.* 216.

¹⁰¹ FEDELES: *A pécsi székeskáptalan... i. m.* 430–431.

Pozsgay Zsigmond¹⁰² – R (CG, 1568-71), B?; nyitrai *cn*

Pyber János¹⁰³ – R (CGH, 1582); esztergomi *cn* (1592); pécsi, váradi *ep* (1619); egri *ep* (1625)

Ráczkövy (Budai) Ambrus¹⁰⁴ – R (CGH, 1580-82); esztergomi *cn* (1589)

Sbardellati Dudith Ágoston¹⁰⁵ – P (1528-35); esztergomi *pr* (1530); váci *ep* (1548)

Serédi Gáspár¹⁰⁶ – F (1522?), B (1524-) jcDr (?); váci *cn*; sárospataki *pleb* (1528)

Szebeni Márton¹⁰⁷ – B (1519) jcDr; szebeni *pleb* (1524)

Szegedi János¹⁰⁸ – P (1550 előtt); zágrábi *cn*

Szegedi Pál¹⁰⁹ – B (CHI, 1570-es) ju (nem Dr); egervári *cn* (1562); zempléni *archd* (1580); csanádi *ep* (1587); leleszi *pr* (1588)

Szegedi Zákány Balázs¹¹⁰ – B (1522-24) jcDr; csanádi *cn* (már 1522 előtt); sebesi *archd* (1527-37)

Székely Tamás¹¹¹ – B (1500) jcDr; pap

Székesfehérvári Fülöp¹¹² – B (1507-17) jcDr; váradi *cn*, *ep vicarius* (-1529)

¹⁰² Nagybátyja Bornemissza Pál. Korábban Bécsben taníttatta. Nyitrai kanonokságából Franciaországba szökött. Később Báthory István király titkára Lengyelországban. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 267.; BITSKEY: *i. m.* 31.

¹⁰³ Bécsben és Olmützben is tanult. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 3.; BITSKEY: *i. m.* 144.

¹⁰⁴ BITSKEY: *i. m.* 227.

¹⁰⁵ Unokabátyja Dudith Andrásnak. Adósságai miatt lefoglalják a könyveit (72 db) Padovában. A törökök elleni csatában veszíti életét 1552-ben. KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900. 139–140.; VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 29.; KÖRMENDY: *i. m.* 214–215.

¹⁰⁶ Celio Calcagnini barátja. Hazatérése után, 1528-ban sárospataki plébánosnak nevezi magát, de később már felső-magyarországi kapitányként a reformáció támogatója. Ugyanakkor – miközben a katolicizmus rendületlen ellensége maradt – 1542-ben Ferdinánd a gyulafehérvári püspökséget minden birtokával és jövedelmével átengedte neki. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 86–87, 419 (mint Caspar Deni). BOTTA István: *Dévai Mátyás és Serédy Gáspár – További szempontok a Dévai-kutatáshoz*. Diakónia (1979/2) 72–79.; KISS Farkas Gábor: *A katolikus peregrináció lehetőségei és következményei a 16. század közepén (1530–1580)*. Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények 8. (2017/1) 54.

¹⁰⁷ Martinus de Cibinio Transylvanus. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 80.

¹⁰⁸ MARTELLOZZO FORIN: *i. m.* 88.

¹⁰⁹ KOVÁCS Zsuzsa: *Szegedi Pál(ok) Itáliában*. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Szerk. BÉKÉSI Imre et al. Budapest–Szeged, 1993. 605–616.

¹¹⁰ G. TÓTH Péter: *Egyházi kapcsolatok Szeged és Csanád között a késő középkorban*. Aetas 26. (2011/4) 127.

¹¹¹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 64–65.

¹¹² VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 79–80.

Szelestei Tamás¹¹³ – B (1519); győri *cn* (1517)

Szentegyedi Albert¹¹⁴ – P (1501) jc; pécsi *cn* (1501)

Szombathelyi Gáspár¹¹⁵ – P (1503-05) artes Dr, jcDr; győri *cn* (1505); rábaközi *archd*, győri *segéd ep* (1508); pápai *archd* (1510)

Szondy Pál¹¹⁶ – B (1537) teol, R? (1546?); esztergomi *cn*, esztergom-szenttamási *pr* (1534); risani *ep* (1536); zágrábi *cn* (1537)

Sztankovácsi Gáspár¹¹⁷ – B (CHI, 1574) teol, jogi Dr; *pr* (1585); zágrábi *cn* (1587); zágrábi *ep* (1589)

Thamási János¹¹⁸ – R (CGH, 1582-87); esztergomi *cn* (1588); esztergomi *cn*, honti *archd* (1599)

Thorday János¹¹⁹ – R (CGH, 1593-94); esztergomi *cn*, nógrádi *archd* (1601)

Thurzó Ferenc¹²⁰ – P (1535-39); nyitrai *ep* (1534)

Thurzó Zsigmond¹²¹ – P (1500-02) jog; szepesi *cn* (1493), esztergomi *cn* (1500), szerémi *ep* (1501), szfvári *pr* (1502), nyitrai *ep* (1503), erdélyi *ep* (1504-06), váradi *ep* (1506-)

Tolnai János¹²² – P (1498-03) juDr; pécsi *cn* (1489); tolnai *archd* (1497); *vicarius* (1503)

Török Ferenc¹²³ – P (1550 előtt); zágrábi *cn*, *archd*

¹¹³ Zelestey Nárday Tamás. BEDY: *i. m.* 23. Korábban Krakkóban tanult, ahol a matrikulában „Thomas Nicolai de Zelesthi” néven szerepel. HARASZTI SZABÓ-KELÉNYI-SZÖGI: *Magyarországi diákok... i. m.* II. 406.; KÖBLÖS: *i. m.* 426–427.

¹¹⁴ FEDELES: *A pécsi székeskáptalan... i. m.* 449.

¹¹⁵ Gaspar de Sabaria (Dalus). VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 174. MARTELLOZZO FORIN: *i. m.* 58–59. KÖBLÖS: *i. m.* 429.

¹¹⁶ A bolognai Collegium Hungaricum-Illyricum megalapítója. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 90–91.; KÖRMENDY: *i. m.* 215–216.

¹¹⁷ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 107.

¹¹⁸ VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 3.

¹¹⁹ Kanonoksága után Pozsonyban ferences, majd kálvinista prédikátorként tűnik fel Szereden. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 6–7.

¹²⁰ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 31.; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 184.

¹²¹ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 172.; KÖBLÖS: *i. m.* 369–370.; KÖRMENDY: *i. m.* 207.

¹²² FEDELES: *A pécsi székeskáptalan... i. m.* 457.

¹²³ Therek (Terech) Franciscus Pannonius. MARTELLOZZO FORIN: *i. m.* 175.

Újlaki János¹²⁴ – P (1543); pozsonyi *cn*; győri *cn* (1550); titeli *ep* (1557); váci *ep* (1560)

Valentinus Ungarus (de Ramend)¹²⁵ – P (1550 előtt); győri *cn*, *archd*

Váradai Mihály¹²⁶ – P (1500); *cn* (1500)

Várdai Ferenc¹²⁷ – P (1500-03), B (1503-05); szfvári *cn* (1500-08), váci *ep* (1509-14), gyfvári *ep* (1514-)

Velikey András¹²⁸ – P (1527); esztergomi *cn* (1530)

Verancsics Antal¹²⁹ – P (-1526); skradini, veszprémi *cn*; óbudai *pr* (1528); egri *cn*, szabolcsi *archd*, esztergomi *cn* (1550); gyfvári *pr* (1553); pécsi *ep* (1553); egri *ep* (1560); turóci *pr* (1563); esztergomi *archiep* (1569)

Verancsics Faustus¹³⁰ – P (1568); csanádi *ep* (1598)

Weigel János¹³¹ – R (CGH, 1580-82); esztergomi *cn* (1585)

Wolphardus, Adrianus¹³² – B (1521-23) (jc)Dr; gyfvári *cn* (1516); kolozsi *archd* (1521); gyfvári *ep vicarius*, krasznai *archd*, dobokai *archd* (1531)

Wolphardus, Hilarius¹³³ – B (1521-23) jcDr; váldhídi *pleb*; gyfvári *cn* (1523 után)

Zaniczky, Joannes¹³⁴ – R (CGH, 1585-85); nyitrai *cn*, gradnai *archd* (1588)

Zelniczey Miklós¹³⁵ – B (CHI, 1573) teol, fil Dr; zágrábi *cn* (1576); szerémi *ep* (1593-96); pécsi *ep* (1596-98); zágrábi *ep* (1600)

Zsidvei Mihály¹³⁶ – B (-1520) jog, jcDr, F (1520) artes; nagyekemezei *pleb*

¹²⁴ Előtte Bécsben tanult. BEDY: *i. m.* 24.

¹²⁵ MARTELLOZZO FORIN: *i. m.* 185.

¹²⁶ Krakóban korábban már *doctor artium*. KÖBLÖS: *i. m.* 374. De ő nem biztos, hogy befér a 16. századi listára, lásd „Michael Benedicti de Varadino”: HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI–SZÖGI: *Magyarországi diákok... i. m.* II. 240.

¹²⁷ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 68.; KÖBLÖS: *i. m.* 375–376.

¹²⁸ KÖRMENDY: *i. m.* 215.

¹²⁹ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 27.; BARTONIEK Emma: *Fejezetek a 16–17. századi magyarországi történetírás köréből*. Budapest, 1975. 35.

¹³⁰ VERESS: *Matricula et acta... i. m.* 74–75.

¹³¹ Joannes Waigel. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 2.; BITSKEY: *i. m.* 55.

¹³² Előtte sokáig Bécsben tanul. VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 84–85.

¹³³ Adrianus öccse. Először Bécsben tanult, aztán a bátyjával együtt Bolognában. Uo. 85.

¹³⁴ Ivan Zanicki. VERESS: *A Római Collegium... i. m.* 4.; BITSKEY: *i. m.* 111–112.

¹³⁵ VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m.* 106, 107–108.

¹³⁶ Uo. 81.